

Elogi de pràcticament res: L'Escola Normal de les Illes Balears durant la postguerra

Gabriel Janer Manila

Aquesta és la tercera vegada que em veig en la situació de reflexionar públicament sobre allò que va esser l'Escola Normal de les Illes Balears durant la postguerra, on vaig cursar els estudis de magisteri des de l'octubre de 1956 al juny de 1959. Ara, tot just en encetar la redacció d'aquest text, em pregunto si realment ho paga, i he de reconèixer que potser seria la millor cosa deixar-la reposar tranquil·lament, aquella escola, com es deixen reposar tranquil·lament els cadàvers.

Potser, emperò, una de les perversions a les quals la gent de la meua generació ens hem vist abocats ha estat la inclinació a retornar obsessivament sobre aquells temes que es troben a la base de la nostra vida. Com aquell pensador que havia descobert cent vint-i-quatre formes de reclinar el cap sobre la mà, igualment nosaltres tractarem encara moltes altres vegades d'explicar-nos tot quant d'inexplicable va haver-hi en aquella història.

Tot quant d'inexplicable i d'inútil. Per això és que a l'hora de posar títol al meu discurs —digressió o exercici en veu alta, quasi una homília— he decidit que podria dir-se, sense que li escaigui del tot desgraciat, «Elogi de pràcticament res».

M'ha conduït a aquesta elecció el record d'una vella pel·lícula protagonitzada per Fernando Fernán-Gómez, que no sé amb certesa si vaig arribar a veure: *Balarrasa*, l'anècdota de la qual servia sovint als predicadors d'aquell temps per referir-se a la misèria de la vida frívola, a l'infortuni d'aquells que vivien al marge de les pràctiques religioses. Plenament inserida en allò que després ha estat conegut amb el qualificatiu de *nacional-catolicismo*, en aquella pel·lícula s'explicava la història d'un seminarista que, cap al final de la ficció, es veia amb la necessitat d'auxiliar amb la paraula una dona

jove —no record si era la seva germana, una vella amiga o l'antiga amant— a punt de morir per causa d'un accident automobilístic. «D'aquí a poques hores —li deia—, compareixeràs davant Déu». Ella responia, dolguda de no haver llaurat dret: «Però amb les mans buides...» (He d'insistir en el fet que conserv aquest record a través de les predicacions, i que potser no s'ajusta de forma absoluta a l'argument del film). Nosaltres també en sortírem amb les mans buides, d'aquella escola, per això aquest elogi. Per aquest motiu encara crec que la Història —ho afirmaren els vells llatins— pot ser la mestra de la vida. Per aquest motiu és que, en revenir-me a la memòria aquella proposta excitant de l'escola filosòfica de Frankfurt —Horkheimer, Adorno, etc.— referida a la vitalitat de la Història: no es tracta de conservar el passat sinó de realitzar les esperances que cobejava aquell cadàver, si mai varen existir, i que no s'han realitzat.

Me n'adon ara que, en algunes afirmacions anteriors, he utilitzat el plural majestàtic, cal precisar-ho. I potser no he estat del tot correcte. Però hi ha entre el públic present —com és el cas del professor Antoni Colom i algú més— qui acudí a aquell centre, com vaig acudir-hi jo a cursar-hi la carrera de mestre. És des d'aquest punt de mira que he fet servir el plural. El professor Colom sap perfectament que prop d'ell i jo, al nostre costat, hi haurà sempre, inexorablement, els mateixos cadàvers.

Però entre el públic present hi ha també alguns dels nostres alumnes d'avui: Quan nosaltres serem inexorablement els vostres cadàvers, no voldria que us sentíssiu llavors amb les mans buides. I voldria, a més, que fóssiu capaços de dur a terme les esperances d'ara. (Us he de dir secretament que sóc encara d'aquells pedagogs que no han après d'esser una passió inútil).

He dit, tot just quan començava, que aquesta és la tercera vegada que em veig en la situació de reflexionar públicament sobre la meua Escola Normal. (No podeu imaginar el dol que sent de dir «la meua» Escola Normal; però aquella fou «la meua» i no una altra). Vaig fer-ho per primera vegada en un llibre que van fer les edicions Galba, l'any 1975: *Petita memòria d'un mestre del meu temps*,¹ escrit, emperò, entre el mes de gener de 1971 i el mes de setembre de 1973. Aquest llibre —tot i que sempre l'he considerat una mica covard— tingué una bona acceptació i s'exhaurí ràpidament. Passats uns anys, se'n féu una segona edició, avui intrombable.

Encara que una bona part de les pàgines dedicades a l'Escola Normal expliquen de forma pintoresca l'actitud d'alguns professors, no era aquesta la meua intenció. Al final d'aquelles pàgines, escrivia, llavors:

«Ara, vist des de tan lluny, tot em sembla grotesc i absurd, i he d'aturar la ploma, perquè els pintaria divertits, aquella gent, i, en el fons, jo sé que no ho eren, que els faria un mal favor explicant les seves rareses sublimes, els seus pintoresquismes ridículs, tota la seva deformació... Seria injust si em proposàs arrabassar una rialla de quisculla tot explicant els seus caires jocosos; perquè jo sé que no en tenien res, de còmic, i rera les seves figures extravagants, plenes de manies i currolles estranyes, més enllà del seu demble estrambòtic, s'hi escolava, moltes vegades, la tragèdia d'uns éssers que havien vist caure

¹ JANER MANILA, G. *Petita memòria d'un mestre del meu temps*. Galba, Barcelona, 1975.

molt avall els seus ideals i havien hagut de cercar un aferratall enmig de la maregassa tèrbola d'un temps difícil i amarg. Per això és que he de recular la mà cada moment, perquè res no seria tan injust com fer-los befa i res no hi hauria tan fals com cercar-los poesia en nom d'una bellesa tronada. Val més que quedi així. Com un pàgina en blanc sobre la qual tots plegats hi hauríem pogut escriure unes altres paraules. ¿Qui sap si passada la cortina del seu fingiment, no ens devien mirar amb una mica de pena? ¿Qui sap si cada gest torçut no era altra cosa més que un jutipiri a aquella vida silenciosa? Sempre he cregut que més d'una vegada els revingué la temptació de posar-se a cridar. Ningú mai no ho va fer. La història s'escrivia amb cops a la boca. Ells s'hi resignaren aviat... Nosaltres... De nosaltres en parlarem en haver acabat»².

Hauria de referir-me, encara que sigui de forma molt breu, al clima pedagògic de l'Escola Normal durant la Segona República, a la qual va succeir l'escola que jo vaig conèixer.

No podem oblidar que l'Escola Normal fou, des de les primeres dècades del segle XX, un dels factors fonamentals del Moviment de Renovació Pedagògica de les Illes Balears. És evident que no va esser l'únic, car seria un error menystenir l'obra de dinamització i estímul que portà a terme l'inspector d'ensenyament primari Joan Capó i Valdepadrinas (el pedagog Joan Capó d'abans de 1936), ignorar el regeneracionisme pedagògic del metge Emili Darder, batle de Ciutat, afusellat el 1937, desconèixer allò que significaren per a la nostra ciutat i per als nostres pobles els projectes de construccions escolars i allò que tenia d'innovador el programa per a la reeducació dels deficients que Joan Ignasi Valentí publicà a les pàgines de *La Nostra Terra*.

Algunes expectatives pedagògiques que s'havien gestat durant anys i que sovint només s'havien gestat tímidament, trobaren durant la República el clima necessari per a la seva maduració. Es va teixir d'aquesta manera un moviment renovador que coneixem en les seves línies fonamentals, però sobre el qual ens és necessari indagar amb profunditat a fi d'entendre l'abast de la seva implantació. Avui, emperò, voldria apuntar, encara que sigui de forma epidèrmica, la participació que tingué l'Escola Normal en la dinàmica d'aquell moviment, durant el quinquenni republicà. No seria arriscat afirmar que la proclamació de la República obrí, arreu de l'Estat, expectatives de renovació i de progrés social. Sobretot, entre la gent vinculada a l'educació. Algú ha dit que la Segona República Espanyola va esser una república de pedagogs, perquè en la base de les idees polítiques republicanes hi trobam sempre aquell entusiasme per l'educació que havia sorgit de les aules de la Institución Libre de Enseñanza. Una república de pedagogs vol dir, segurament, una república de mestres. El mes de febrer de 1932 el director general d'Educació, Rodolf Llopis, acudia al Congrés de Pedagogia Internacional de Niça i pronunciava una conferència sota aquest títol: «La Rénovation

² *Ibidem*, pàg. 38-39.

de l'école dans l'Espagne Républicaine»,³ que resumeix el programa de «révolution de la conscience transformant la mentalité du peuple en citoyens conscients»⁴. Afirmava aquesta revolució de la mentalitat, «c'est seulement à l'école qu'on peut réaliser»,⁵ convençut que «dans tous les pays où une révolution a éclaté, les révolutionnaires se sont toujours réfugiés à l'école»,⁶ perquè «tout le monde sait qu'un révolutionnaire digne de ce nom doit être un éducateur, et tous les éducateurs dignes de ce nom doivent être des révolutionnaires». ⁷ Es tractava, doncs, de portar a terme la revolució de les mentalitats des de l'escola. Per a això era necessària una autèntica reforma quant a la formació del professorat. Però el problema no era fàcil: es tractava de formar professionalment els mestres nous, de reciclar els vells i que el reciclatge arribàs a aquells mestres perduts pels pobles petits, a les zones rurals sense gaires possibilitats d'adaptar-se a les necessitats de l'escola republicana.

R. Llopis sintetitza per als congressistes de Niça allò que ha estat el projecte de reforma de les Escoles Normals:

«Pour les nouveaux instituteurs, nous avons réformé les écoles normales. Auparavant, l'école normale espagnole était une école normale où l'on donnait la culture générale et la culture professionnelle. On disait toujours que l'on faisait la préparation professionnelle, mais, malheureusement, on sortait de l'école normale avec le titre d'instituteur ou d'institutrice sans préparation professionnelle aucune. On s'excusait en disant qu'on était obligé de penser uniquement à la culture générale et qu'on n'avait pas le temps de penser à la culture professionnelle.

*»Nous avons donc transformé l'École normale en centre de véritable préparation professionnelle. A l'École Normale aujourd'hui, on peut apprendre son métier. Pour y entrer, il faut avoir le titre de bachelier ou l'ancien titre d'instituteur. Il faut passer un concours très difficile, car, en Espagne, à l'heure actuelle, il y a un grand enthousiasme pour la carrière de l'enseignement. Il s'est créé une mystique autour de la culture. A l'heure actuelle, tout le monde en Espagne veut être instituteur. C'est pour cela qu'en même temps que nous constatons une crise dans les autres professions, nous avons, pour chaque concours d'entrée aux Écoles Normales, quantité de jeunes gens qui veulent devenir instituteurs. C'est pourquoi nous avons demandé une grande sévérité dans les examens d'entrée. Nous voulons que la carrière d'instituteur soit très honoré et qu'on n'y soit admis qu'avec des garanties très sérieuses».*⁸

³ LILOPIS, R. La rénovation de l'école dans l'Espagne républicaine pour l'ère nouvelle, núm. 84. París, gener de 1932.

⁴ *Ibidem*, pàg. 3.

⁵ *Ibidem*, pàg. 3.

⁶ *Ibidem*, pàg. 3.

⁷ *Ibidem*, pàg. 3.

⁸ *Ibidem*, pàg. 5.

L'Escola Normal de les Illes Balears s'inscriu tot d'una en aquest projecte. Els plans d'estudis de les normals havien estat sempre deficientes quant al contingut, tant pel que fa al rigor científic com al nivell acadèmic. (Hem vist que Llopis es plany d'aquest fet, però sobretot de la manca de formació professional dels mestres). Aquesta mancança d'exigència en els estudis servia d'excusa a l'Administració de la misèria amb què els mestres eren pagats. El Pla de 1914, impulsat pel ministre d'Instrucció Pública, Francisco Bergamín, partia d'un examen d'ingrés sobre la base de la cultura de l'ensenyament primari, car no s'exigien els estudis de batxillerat, es cursaven quatre cursos a l'Escola Normal i un examen de revàlida. Durant els dos cursos darrers, a més dels estudis teòrics, s'havien de realitzar les pràctiques a l'escola annexa. El Pla de la República, de 1931, fou aprovat el mes de setembre i és conegut sota el nom de Pla professional. Al preàmbul del decret que el fa públic trobam la següent afirmació, referida a la formació del mestre: «[...] *precisa una sòlida preparació pedagògica; por ello se convierten las Normales en instituciones profesionales*».⁹ S'exigien els estudis de batxillerat, tres anys d'estudis bàsicament professionals i un any de pràctiques. En acabar les pràctiques, un examen global atorgava el títol de mestre i assignava un lloc de treball.

Cal remarcar que a partir del mes d'octubre de 1932 es fusionaren les dues escoles normals (la de mestres i la de mestresses), es fusionaren també els claustres de professors, i els estudis s'impartiren a partir d'aquell curs en règim de coeducació. Sembla, emperò, que l'educació no fou ben vista pels governs dretans posteriors, perquè el dia 7 de juny de 1935 el director general de Primera Ensenyança es dirigia a la direcció de l'escola instant-la perquè enviàs informació pormenoritzada sobre la forma en què es duia a terme la coeducació i que manifestàs la seva opinió sobre els avantatges i inconvenients que havia pogut observar.¹⁰

Una de les realitzacions més destacables d'aquella escola normal fou la Colònia Escolar de Portocolom de Felanitx, l'estiu de 1935, al local de l'escola acabada d'inaugurar, subvencionada per la Direcció General de Primera Ensenyança, dirigida per Josep Maria Eyáralar i a la qual assistiren trenta-cinc escolars. D'aquesta experiència, que sovint he sentit qualificar de modèlica, Melcion Rosselló, que hi assistí amb altres nous estudiants de la Normal, ha escrit: «La mesada que passàrem a Felanitx compta entre el millor de la meua vida. Allà em vaig fer mestre».¹¹ Però allò que ens pot mostrar fins a quin punt aquella escola normal s'havia integrat en el projecte educatiu de la República i havia copsat els principis de l'activisme pedagògic i de l'Escola Nova és la revisió dels projectes metodològics, la bibliografia recomanada, les activitats programades pels professors responsables de les matèries que configuraven els programes. He tingut la possibilitat de consultar les memòries de les diverses àrees de treball¹² referides al curs 1934-1935 i n'he extret algunes notes puntuals: Entre la bibliografia que per a

⁹ Decret de 29 de setembre de 1931.

¹⁰ Arxiu de l'Escola Normal. Llibre d'entrades, núm. 6, foli 37, núm. 114.

¹¹ ROSSELLÓ, Melcion. «L'antiga Escola Normal de mestres». *Lluc*, núm. 602. Palma de Mallorca, maig de 1971.

¹² Memòries de les àrees de treball, curs 1934-1935. Arxiu de l'Escola Normal de les Illes Balears.

l'assignatura de Psicologia recomanava el professor Josep Ensenyat, trobam: *Bosquejo de una Psicología basada en la experiencia* de Höfding, *Los orígenes del conocimiento* de Turró, *Psicología fisiológica* de Wundt, *Psicología de los sentimientos* de Ribot. Al projecte de curs de Metodologia de la Llengua, la professora del qual era Carmen Cascante, podem trobar: *Comment raconter des histoires à nos enfants* de Sara Cohn Bryant, *El lenguaje y el pensamiento del niño* de Jean Piaget, *La enseñanza de la escritura* de R. Dottrens, *L'ensenyament de l'ortografia als infants* d'A. Galí, etc. També és interessant de veure el projecte metodològic de Rosa Roig per a la Història: recull de llegendes, fotografies d'art, lectures significatives, mapes..., visites al museu de la Societat Arqueològica Lul·liana, al museu diocesà, a l'Arxiu Històric de l'Antic Regne de Mallorca, a la Seu, a la imprenta Guasp, etc. Pot veure's també el projecte d'Organització Escolar de Josep M. Olmos, i de Paidologia del mateix professor, amb pràctiques de tests —Binet i Terman— aplicats als alumnes de l'escola annexa, o l'anàlisi d'interpretació del medi, que estimulava el professor García Sainz des de les seves classes de Geografia. Tenia, aquell professorat, una història brillant. Lluís García Sainz era doctor per la Universitat Central i havia estat pensionat per l'Estat per a l'ampliació d'estudis a Alemanya i a Suïssa. Maria Canalias i Mestres, que fou catedràtica de Pedagogia fins a l'any 1933, escrivia articles a l'*Atmudaina*, *El Dia*, *La Vanguardia Balear*, impartia classes de Geografia als obrers del Foment del Civisme i el mes de desembre de 1921 se'n va anar a Melilla i va pagar-se el viatge de la seva butxaca per lliurar als soldats ferits les robes que havien confeccionat les alumnes de les classes de labors, i ho va fer ella personalment perquè el primer paquet que havia enviat mai no va arribar. Rosa Roig i Soler, procedent de l'Escola d'Estudis Superiors de Magisteri, pensionada per a l'ampliació d'estudis i investigació científica a Bèlgica, i França per a l'estudi de l'organització de les escoles primàries i normals, fundadora de l'Ateneu de Palma, pensionada per a estudiar la metodologia de l'ensenyament de la Història a Bèlgica, França, Itàlia i Suïssa... El devuit de juliol de 1936 l'aplegà de vacances a Tarragona, la seva terra, i això l'alliberà segurament d'una violenta persecució. Una de les seves alumnes, Maria Morro, m'ha explicat que la tancaren a la presó i fou condemnada sense cap més acusació que «haver estat alumna especialment considerada per Rosa Roig». Fou acusada de corrompre els alumnes perquè en les activitats de la Història d'Art els mostrava la Venus de Milo... Escrivia a la premsa periòdica: «*Los hombres de la Segunda República española quieren transformar el páramo espiritual de España y por medios y proyecciones distintas inician una obra gigantesca de renovación*».¹³ En acabar la guerra fou depurada i, més tard, s'incorporà a l'Escola Normal de Tarragona, on es va jubilar el mes de juny de 1960. D'un breu parlament que dirigí a un grup d'antigues alumnes mallorquines que acudiren a veure-la aquell mateix estiu he subratllat algunes frases per allò que tenen de rigorosa definició d'un estil de ser pedagog: « [...] *el imperativo del amor se tradujo en voluntad de presente, que me hizo más adicta al deber que al derecho*.

¹³ ROIG, Rosa. «Misiones pedagógicas». EL DIA, 21 de juny de 1931.

»[...] ya no recibiré en el próximo octubre la inyección de un nuevo curso que me rejuvenezca, ya se habrá terminado el diálogo ininterrumpido tantos años; acostumbrada a verme en los demás, a la diaria creación de la clase». ¹⁴ Gabriel Viñas i Morant, catedràtic de Pedagogia, jugava a truc al bar Triquet, arbitrava partits de futbol al camp de Son Canals i explicava Rousseau als estudiants de Magisteri. Aquesta fou una de les acusacions de què el culpaven el 1936: propagava les idees del «nefand» Rousseau. Josep M. Eyáralar, catedràtic de Física i Química, havia viatjat a França becat per la Junta de Ampliación de Estudios amb l'objectiu d'estudiar la didàctica de la matemàtica. S'havia casat amb Catalina Vives i Pieres, el 1921, catedràtica de Ciències Naturals, la primera dona de l'Estat que obtingué el doctorat en Ciències, Josep M. Olmos, Mercedes Usúa, Carmen Cascante, Lluís Ferbal, Marina Fernández, Rafael Ramis Tugores... Sobre aquella pedagogia liberal i progressista va caure-hi, implacable, el flagell de la depuració franquista. Fou, doncs, la pedagogia de l'Escola Normal, castigada amb inflexible duresa. (Lluís Ferbal fou empresonat als Caputxins i morí, acabada la guerra, poc temps després de sortir de la presó; Mercedes Usúa fou depurada; Gabriel Viñas s'escapà de la mort violenta un dia en què un escamot de falangistes acudí a cercar-lo a casa seva, gràcies a la intervenció d'un militar que els acompanyava, fou depurat i es va veure obligat a abandonar la pedagogia i a substituir-la per la feina de comptable en una fàbrica de teixits; Josep M. Olmos, catedràtic de Llengua i Literatura, fou afusellat, acusat de masó, malgrat la intervenció de Carmen Cascante, que acompanyà la seva dona i la seva filla a intercedir, sense èxit, per la vida del company davant el comte Rossi: també un grup de professors de la Normal havia avalat per escrit el seu bon comportament; Josep M. Eyáralar fou sotmès a un consell de guerra, empresonat a Can Mir, «degradat», segons l'expressió del mateix tribunal, a la condició de mestre, morí el 1944, poc temps després d'esser escarcarat; etc.). El franquisme arrabassava d'arrel tots els tanys de la pedagogia activa i renovadora. Assassinarren l'inspector d'Ensenyament Primari, Fernando Leal, i depuraren gairebé la totalitat del cos d'Inspecció. I els mestres. El càstig fou extremadament dur per a aquell magisteri que havia vist que la República estimulava afanyosament la seva professionalitat, amb la convicció que l'escola participaria en el projecte d'educació del ciutadà modern: «No era estrany que ens sancionassin — m'explicava una mestra que havia estat separada del servei durant alguns anys—, perquè nosaltres la dúiem escrita a la cara, aquella pedagogia que els franquistes s'havien entossudit d'eliminar: Piaget, Décroly, Montessori..., i no podíem dissimular-la, tanmateix». La Comisión Depuradora del Personal del Magisterio inicià la seva actuació el mes d'abril de 1937, presidida per Bartomeu Bosch i Sansó, catedràtic de Llatí i eclesiàstic. Aquesta comissió demanava informació dels mestres als batlles, als rectors, als *jefes locales*... i se servia d'un imprès que especificava les qüestions que havien de puntualitzar: la conducta professional del mestre, la conducta religiosa, la conducta social i particular, si havia format part d'alguna associació secreta, les seves actuacions polítiques, com havia orientat la seva tasca d'ensenyant... Al final del paper, es recordava a l'informador: «*Es además deber de esta Comisión, hacerle presente la*

¹⁴ ROIG, Rosa. *Compañeras, discípulas, amigas*: Text inèdit. En dec la tramesa a l'amabilitat de la professora Maria Morro.

responsabilidad que V.S. contraerá ante Dios y España, si, al informar, oculta determinados extremos o falsea los hechos, recurriendo a censurables reservas mentales o sentimentalismos fuera de lugar y de tiempo, esperando que sabrá sobreponerse para obrar en justicia y sin apasionamientos, para dar satisfacción a su propia conciencia y contribuir a la salvación nacional, cumpliendo sin recelos el doloroso sacrificio que a todos nos imponen estos momentos». He tingut a les mans la còpia de la relació de mestres encausats, firmada a Madrid el 27 de juliol de 1940 pel ministre d'Educació, José Ibáñez Martín,¹⁵ publicada al *Boletín Oficial de la Provincia*, núm. 11517, del 21 de setembre de 1940. La relació estableix deu tipus de sancions per a un total de cent cinquanta-cinc mestres. En el darrer apartat, que correspon als mestres separats definitivament del servei, n'hi ha cinquanta-sis, alguns dels quals foren detinguts i condemnats a mort, d'altres van desaparèixer de la presó de nit, algun altre es va suïcidar. Aquest fou el cas de Joan Galià Lleonart, que encapçala la llista d'aquest grup i que morí al meu poble, on havia exercit. Alguns anys després, vaig sentir contar la història secretament. Llavors jo era un nin, però percebia la ràbia que les paraules contenien: una estranya mescla d'impotència i ràbia, en aquella veu. Em deien que el mestre Galià no havia pogut resistir veure's castigat i que s'emmalaltí. Era jove i vivia amb els pares. La mare acudia a les cases a mendicar un tros de pa, una almoïna per comprar el medicament per al fill tuberculós. El mestre Galià decidí estrangular-se amb una corretja que havia subjectat al capçal del llit.

Aquell règim sorgit del devuit de juliol de 1936 havia de produir precipitadament els seus mestres. Els que quedaven foren obligats a examinar-se de Religió y moral, perquè no n'havien estudiat a la carrera. N'hi va haver que s'hi varen adscriure tot d'una, obligats per l'ambició o la por. I algun d'aquells que havien estat depurats s'atreví a escriure: «*La indisciplina, lo hueco y lo trivial, se había impuesto de tal manera a muchos maestros, que les hizo torcer el camino que la experiencia y la práctica les había trazado. Todo lo que no llevaba el sello de nuevo —el concepto de esa palabra es muy amplio— no era considerado como bueno. Lo laico y lo extranjero suplantó a lo religioso y a lo español. El padre Ruiz Amado y sus seguidores —valores netamente católicos y españoles— relegáronse a un segundo término, mereciendo el abandono de las mismas autoridades docentes*».¹⁶ Però aquell règim necessitava produir els seus mestres. Tornà a separar-se l'Escola Normal dels homes de la de les dones. Es va substituir el Pla professional pel Pla del batxiller, que permetia aconseguir el títol d'ensenyant aprovant unes poques assignatures, s'organitzaren curssets perquè els oficials de l'exèrcit obtinguessin el títol de mestre, vingué després el Pla de 1945 i el Pla de 1950, que era el Pla vigent quan vaig arribar a l'Escola Normal, el mes d'octubre de 1956. El director era un altre eclesiàstic: Pere Amorós i Esteve, que també exercia de capellà de l'escola i professor de Religió, el qual coneixíem amb el sobrenom de Nicodemus. Us podria contar centenars d'històries en relació a aquell director: com passava llista d'assistència a la missa i la meditació quotidianes, com l'organista tocava

¹⁵ Arxiu de la Direcció Provincial del Ministeri d'Educació de les Illes Balears.

¹⁶ SABATER, Gaspar. *Discurso a los maestros españoles*. Ed. Miramar. Palma de Mallorca, 1949. pàg. 19.

cançons de Machín durant la comunió, de les classes de música a la capella: tots els dimecres de l'any, de bon matí, assajàvem allò que cantaríem a la missa de final de curs, del mes de Maria, de les explicacions que ens feien a classe del concepte de pecat, com ens aconsellava que havíem de relatar la creació dels àngels als al·lots petits, com no va permetre que representàssim un entremés de Cervantes per la festa del llibre, perquè el considerava immoral i groller, com ens feia aprendre de memòria la llista dels llibres de l'Antic Testament... En les meditacions hi havia alguns temes que l'obsedien: ens deia sovint que teníem el cap de gorrió, que no podia imaginar com Déu, que era tan gran, devia veure les nostres mancances, perquè ell, que era petit les veia monstruoses: «*Si delante de mí, que soy tan poca cosa lo hacen tan mal —exclamava—, ¿qué será esto delante de Vos?*», llavors ens proposava que fóssim —que ho fossin les nostres ànimes— com les verges prudents de l'Evangeli... Encara vaig ser a temps a tenir alguns d'aquells professors que havien treballat a l'Escola Normal de la República, alguns d'aquells que havien sobreviscut les depuracions i la marginació, rehabilitats de bell nou per a la docència. Els vaig veure jubilar-se vells i malalts, i n'hi havia que esperaven que acabàs el curs perquè els sabia greu anar-se'n pel desembre o el febrer i deixar el curs a l'aire... Record la jubilació de Gabriel Viñas, catedràtic de Pedagogia, el mes de febrer de 1958. Impartí les classes fins al mateix dia de la jubilació, l'endemà no es va presentar... i acabàrem el curs amb el senyor Josep de Pano, el qual un dia em preguntà per un mestre del meu poble, depurat durant anys i reincorporat posteriorment al servei actiu. Em va dir: «En esclatar la guerra, aquest mestre es va resistir a l'escola i no en volia sortir, malgrat les successives ordres de confinament. Jo vaig fer de comissari polític i vaig anar-hi amb una parella de la guàrdia civil a treure'l defora». El curs següent estrenàrem un nou professor de Pedagogia: Antoni Ensenyat, traspasat fa dos anys. L'atzar va voler que la LRU ens arribàs a ajocar al mateix Departament. Va morir de la manera en què havia viscut, en un cert desempar, obsedit perquè no volia deixar de fer classe. Fou «don Antonio», —aquest era el nom amb què els estudiants l'anomenaven— segurament, l'exemplar més dramàtic de la pedagogia franquista. En assabentar-nos de la seva mort, en Martí March cridà per telèfon els familiars, per preguntar-los quan seria el funeral. Li van respondre que no ho sabien, perquè tenien moltes coses a fer... Finalment, crec que n'hi arribaren a dir un. Llavors ens oferiren els seus llibres, per si el Departament els volia comprar. En Martí preguntà si n'hi havia molts i li varen respondre: «Un metre cúbic». Hi he pensat sovint, d'ençà d'aquell dia. ¿Què deu significar un metre cúbic de Pedagogia? Perquè «don Antonio» havia llegit un metre cúbic de Pedagogia... Aquell metre cúbic que els hereus tractaven de vendre'ns. Vaig aprendre-hi poques coses a aquella Escola Normal. El que em va ser més útil fou tot allò que apreníem en els treballs forçats de la classe de Pràctiques. El professor ens feia cavar un tros de terra, pintar una paret, reparar la clau d'un llum, encolar una cadira, desembossar un wàter... Em va ésser necessari a les escoles on vaig exercir la meua professió: abandonades, inhòspites i brutes. Però no creguéssiu que això és una altra història. És, no ho dubteu, la mateixa història.

